

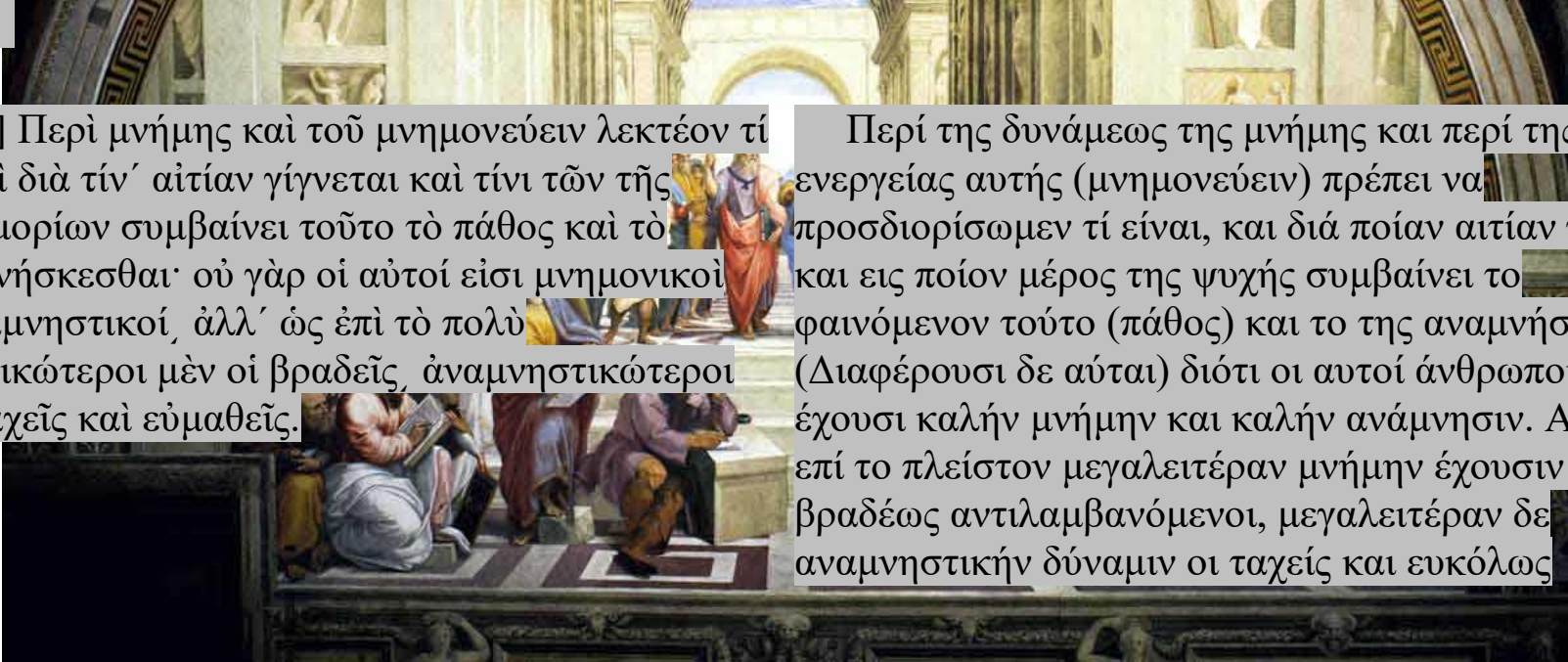

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΕΡΙ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΣ

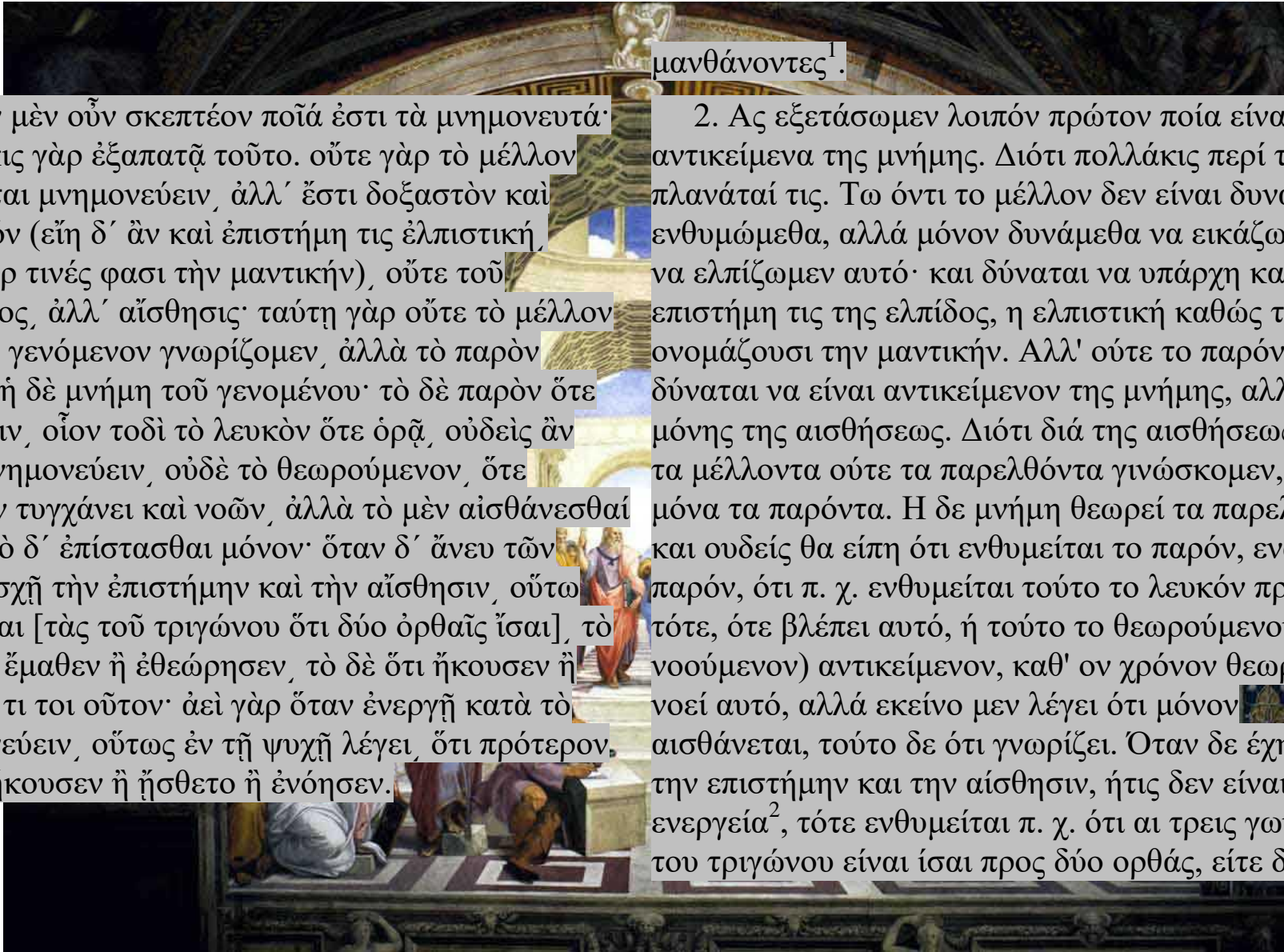
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Φύσις της Μνήμης. Εξαρτάται εκ της αισθήσεως· διαφέρει κατά τους οργανισμούς· αναφέρεται μόνον εις το παρελθόν. Μνήμη και φαντασία. Η παρούσα αντίληψις αναπλάττει παρελθούσαν εμπειρίαν. Η μνήμη είναι ως εικών, ήτις είναι πραγματικόν τι καθ' εαυτό και συνάμα αντίτυπον άλλου. Νόησις και εικών. Αμαρτήματα μνήμης.

[449b4] Περί μνήμης καὶ τοῦ μνημονεύειν λεκτέον τί ἐστὶ καὶ διὰ τίν' αἰτίαν γίνεταί καὶ τίνι τῶν τῆς ψυχῆς μορίων συμβαίνει τοῦτο τὸ πάθος καὶ τὸ ἀναμνησθεσθαι· οὐ γὰρ οἱ αὐτοὶ εἰσι μνημονικοὶ καὶ ἀναμνηστικοί, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μνημονικώτεροι μὲν οἱ βραδεῖς, ἀναμνηστικώτεροι δὲ οἱ ταχεῖς καὶ εὐμαθεῖς.

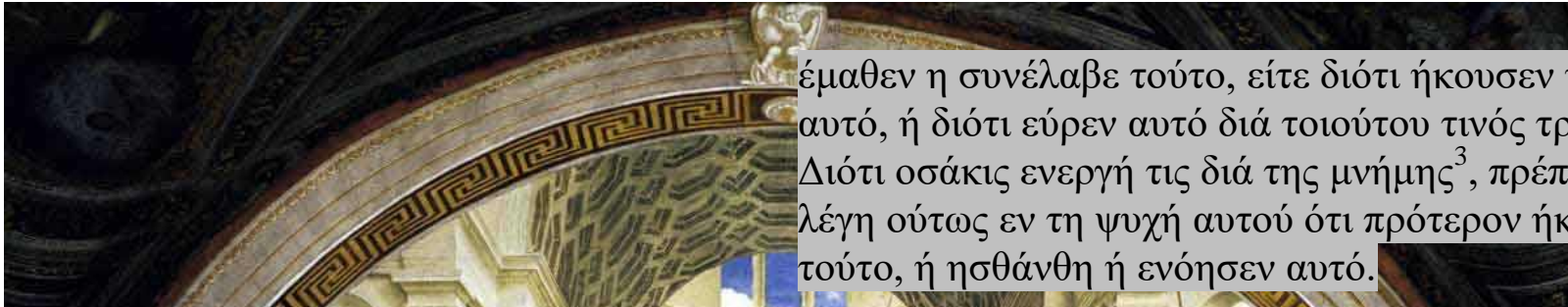
Περί της δυνάμεως της μνήμης και περί της ενεργείας αυτής (μνημονεύειν) πρέπει να προσδιορίσωμεν τί είναι, και διά ποίαν αἰτίαν γίνεται και εις ποίον μέρος της ψυχῆς συμβαίνει το φαινόμενον τούτο (πάθος) και το της αναμνήσεως. (Διαφέρουσι δε αὐταὶ) διότι οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι δεν ἔχουσι καλήν μνήμην και καλήν ἀνάμνησιν. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ το πλείστον μεγαλειτέραν μνήμην ἔχουσι οἱ βραδέως αντιλαμβανόμενοι, μεγαλειτέραν δε ἀναμνηστικὴν δύναμιν οἱ ταχεῖς και ευκόλως

μανθάνοντες¹.

πρῶτον μὲν οὖν σκεπτόν ποῖά ἐστι τὰ μνημονευτά·
πολλάκις γὰρ ἐξαπατᾶ τοῦτο. οὔτε γὰρ τὸ μέλλον
ἐνδέχεται μνημονεύειν, ἀλλ' ἔστι δοξαστὸν καὶ
ἐλπιστόν (εἶη δ' ἂν καὶ ἐπιστήμη τις ἐλπιστική,
καθάπερ τινὲς φασὶ τὴν μαντικήν), οὔτε τοῦ
παρόντος, ἀλλ' αἴσθησις· ταύτη γὰρ οὔτε τὸ μέλλον
οὔτε τὸ γενόμενον γνωρίζομεν, ἀλλὰ τὸ παρὸν
μόνον. ἢ δὲ μνήμη τοῦ γενομένου· τὸ δὲ παρὸν ὅτε
πάρεστιν, οἷον τοδὶ τὸ λευκὸν ὅτε ὄρᾳ, οὐδεὶς ἂν
φαίη μνημονεύειν, οὐδὲ τὸ θεωρούμενον, ὅτε
θεωρῶν τυγχάνει καὶ νοῶν, ἀλλὰ τὸ μὲν αἰσθάνεσθαι
φησι, τὸ δ' ἐπίστασθαι μόνον· ὅταν δ' ἄνευ τῶν
ἔργων σχῆ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν αἴσθησιν, οὕτω
μέμνηται [τὰς τοῦ τριγώνου ὅτι δύο ὀρθαῖς ἴσαι], τὸ
μὲν ὅτι ἔμαθεν ἢ ἐθεώρησεν, τὸ δὲ ὅτι ἤκουσεν ἢ
εἶδεν ἢ τι τοι οὔτον· ἀεὶ γὰρ ὅταν ἐνεργῆ κατὰ τὸ
μνημονεύειν, οὕτως ἐν τῇ ψυχῇ λέγει, ὅτι πρότερον,
τοῦτο ἤκουσεν ἢ ἴσθητο ἢ ἐνόησεν.

2. Ἀς εξετάσωμεν λοιπὸν πρῶτον ποῖα εἶναι τὰ
αντικείμενα τῆς μνήμης. Διότι πολλάκις περὶ τούτου
πλανάται τις. Τῷ ὄντι τὸ μέλλον δεν εἶναι δυνατόν να
ενθυμώμεθα, ἀλλὰ μόνον δυνάμεθα να εικάζωμεν και
να ἐλπίζωμεν αὐτό· και δύναται να υπάρχη και
ἐπιστήμη τις τῆς ἐλπίδος, ἡ ἐλπιστική καθὼς τινες
ονομάζουσι τὴν μαντικήν. Ἀλλ' οὔτε τὸ παρὸν
δύναται να εἶναι αντικείμενον τῆς μνήμης, ἀλλὰ
μόνης τῆς αἰσθήσεως. Διότι διὰ τῆς αἰσθήσεως οὔτε
τὰ μέλλοντα οὔτε τὰ παρελθόντα γινώσκομεν, ἀλλὰ
μόνα τὰ παρόντα. Ἡ δε μνήμη θεωρεῖ τὰ παρελθόντα,
και οὐδεὶς θα εἶπη ὅτι ενθυμεῖται τὸ παρὸν, ἐνὼ εἶναι
παρὸν, ὅτι π. χ. ενθυμεῖται τούτο τὸ λευκὸν πράγμα
τότε, ὅτε βλέπει αὐτό, ἢ τούτο τὸ θεωρούμενον (ἢ
νοούμενον) αντικείμενον, καθ' ὃν χρόνον θεωρεῖ και
νοεῖ αὐτό, ἀλλὰ ἐκεῖνο μὲν λέγει ὅτι μόνον
αἰσθάνεται, τούτο δε ὅτι γνωρίζει. Ὅταν δε ἔχη τις
τὴν ἐπιστήμην και τὴν αἴσθησιν, ἥτις δεν εἶναι ἐν
ἐνεργείᾳ², τότε ενθυμεῖται π. χ. ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι
τοῦ τριγώνου εἶναι ἴσαι πρὸς δύο ὀρθάς, εἴτε διότι

έμαθεν η συνέλαβε τούτο, είτε διότι ήκουσεν ή είδεν αυτό, ή διότι εύρεν αυτό διά τοιούτου τινός τρόπου. Διότι οσάκις ενεργή τις διά της μνήμης³, πρέπει να λέγη ούτως εν τη ψυχή αυτού ότι πρότερον ήκουσε τούτο, ή ησθάνθη ή ενόησεν αυτό.

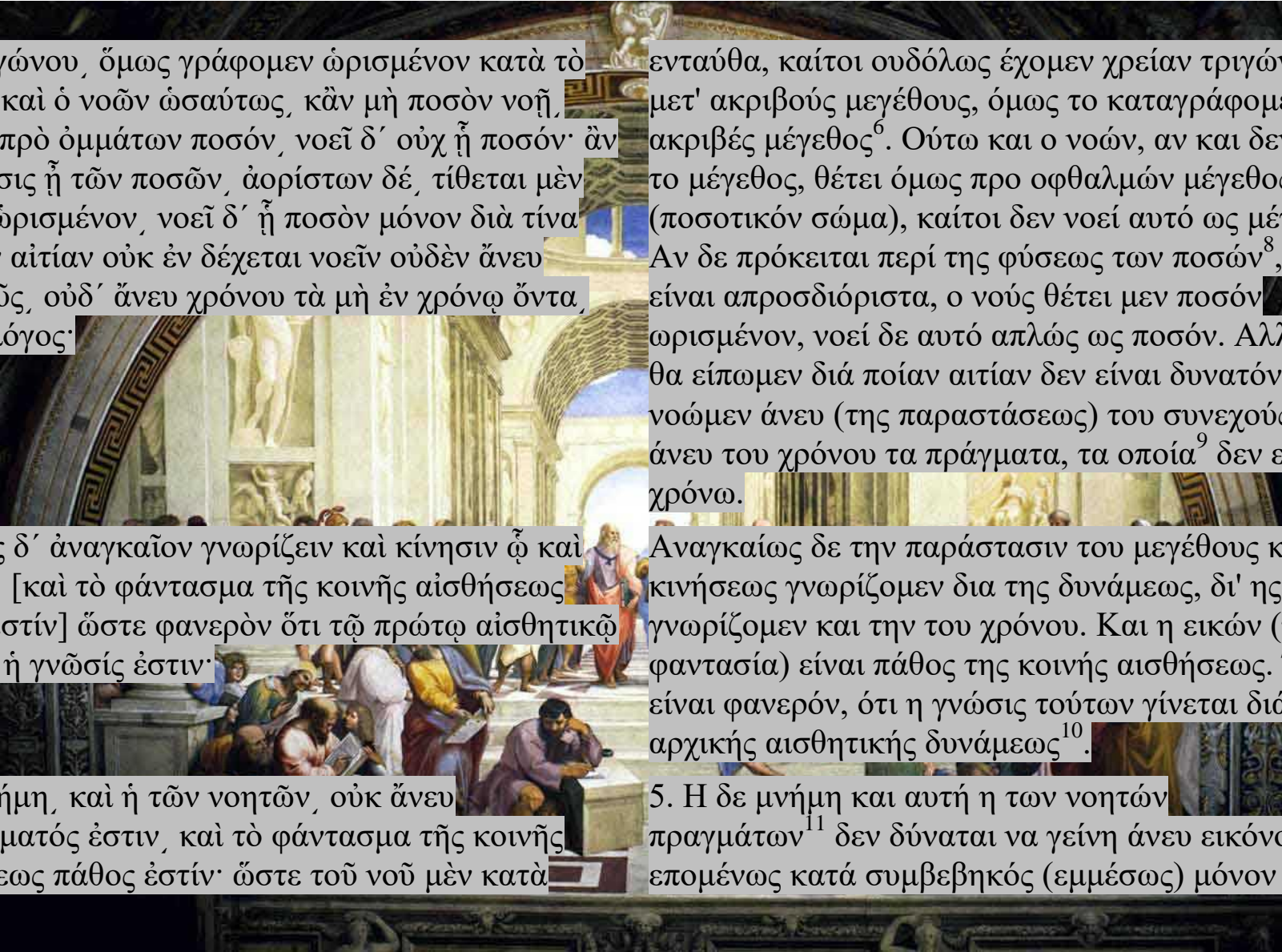
ἔστι μὲν οὖν ἡ μνήμη οὔτε αἴσθησις οὔτε ὑπόληψις, ἀλλὰ τούτων τινὸς ἕξις ἢ πάθος, ὅταν γένηται χρόνος. τοῦ δὲ νῦν ἐν τῷ νῦν οὐκ ἔστι μνήμη, καθάπερ εἴρηται [καὶ πρότερον], ἀλλὰ τοῦ μὲν παρόντος αἴσθησις, τοῦ δὲ μέλλοντος ἐλπίς, τοῦ δὲ γενομένου μνήμη· διὸ μετὰ χρόνου πᾶσα μνήμη. ὥσθ' ὅσα χρόνου αἰσθάνεται, ταῦτα μόνα τῶν ζῶων μνημονεύει, καὶ τούτῳ ᾧ αἰσθάνεται.

ἐπεὶ δὲ περὶ φαντασίας εἴρηται πρότερον ἐν τοῖς περὶ ψυχῆς, καὶ νοεῖν οὐκ ἔστιν ἄνευ φαντάσματος [450a] συμβαίνει γὰρ τὸ αὐτὸ πάθος ἐν τῷ νοεῖν ὅπερ καὶ ἐν τῷ διαγράφειν· ἐκεῖ τε γὰρ οὐθὲν προσχρώμενοι τῷ τὸ ποσὸν ὠρισμένον εἶναι

3. Η μνήμη λοιπόν δεν είναι αἰσθησις οὔτε (συλληπτική) νόησις, ἀλλὰ ἕξις (κατοχή) ἢ πάθος τῶν δυνάμεων τούτων, ὅταν παρέλθῃ χρόνος⁴. Μνήμη ὅμως του παρόντος πράγματος ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ δεν ὑπάρχει, ὡς εἴπομεν, ἀλλ' ὑπάρχει αἴσθησις του παρόντος, ἐλπίς του μέλλοντος, καὶ μνήμη του παρελθόντος. Διότι πᾶσα μνήμη συνοδεύεται ἀπὸ (τῆς ἀντιλήψεως) του χρόνου. Ὡστε ὅσα ζῶα ἔχουσι τὴν ἀντίληψιν του χρόνου, ταῦτα μόνα ἔχουσι μνήμην, ἐνθυμούνται δε διά τῆς δυνάμεως, δι' ἧς ἀντιλαμβάνονται τον χρόνον⁵.

4. Περί φαντασίας εἴπομεν ἤδη ἐν τῇ περὶ Ψυχῆς πραγματεία καὶ ὅτι ἄνευ εἰκόνας τῆς φαντασίας δεν εἶναι δυνατόν να νοώμεν. Συμβαίνει δηλ. εἰς τὴν νόησιν τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ὅπερ καὶ εἰς τὴν διαγραφὴν γεωμετρικοῦ σχήματος. Διότι καὶ

τοῦ τριγώνου, ὅμως γράφομεν ὠρισμένον κατὰ τὸ ποσόν, καὶ ὁ νοῶν ὡσαύτως, κἂν μὴ ποσὸν νοῆ, τίθεται πρὸ ὁμμάτων ποσόν, νοεῖ δ' οὐχ ἢ ποσόν· ἂν δ' ἡ φύσις ἢ τῶν ποσῶν, ἀορίστων δέ, τίθεται μὲν ποσὸν ὠρισμένον, νοεῖ δ' ἢ ποσὸν μόνον διὰ τίνα μὲν οὖν αἰτίαν οὐκ ἐν δέχεται νοεῖν οὐδὲν ἄνευ συνεχοῦς, οὐδ' ἄνευ χρόνου τὰ μὴ ἐν χρόνῳ ὄντα, ἄλλος λόγος·

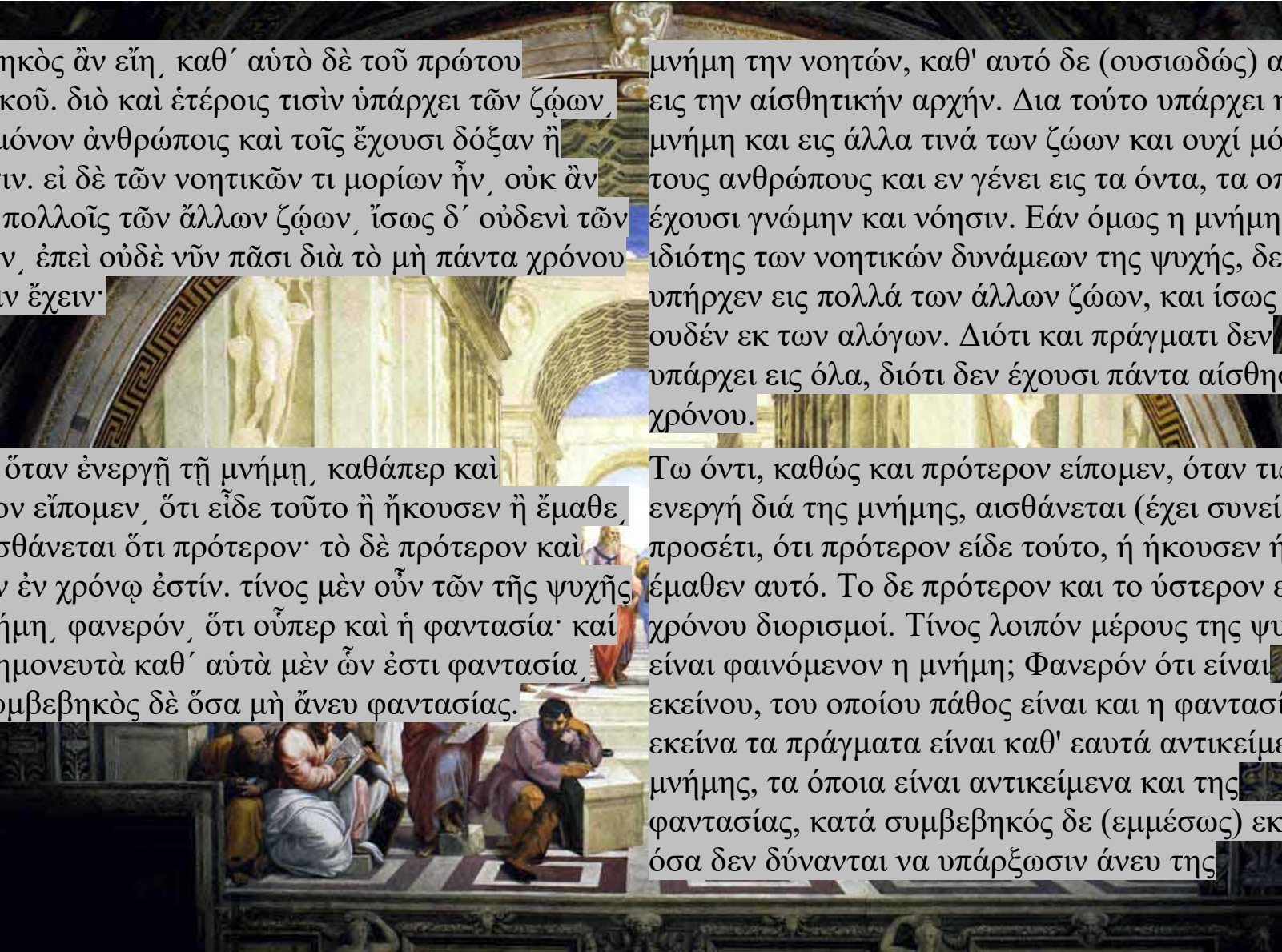
μέγεθος δ' ἀναγκαῖον γνωρίζειν καὶ κίνησιν ᾧ καὶ χρόνον· [καὶ τὸ φάντασμα τῆς κοινῆς αἰσθήσεως πάθος ἐστίν] ὥστε φανερόν ὅτι τῷ πρώτῳ αἰσθητικῷ τούτων ἡ γνῶσις ἐστίν·

ἡ δὲ μνήμη, καὶ ἡ τῶν νοητῶν, οὐκ ἄνευ φαντάσματός ἐστιν, καὶ τὸ φάντασμα τῆς κοινῆς αἰσθήσεως πάθος ἐστίν· ὥστε τοῦ νοῦ μὲν κατὰ

ἐνταῦθα, καίτοι οὐδόλως ἔχομεν χρεῖαν τριγώνου μετ' ἀκριβοῦς μεγέθους, ὅμως το καταγράφομεν με ἀκριβές μέγεθος⁶. Οὕτω καὶ ὁ νοῶν, ἀν καὶ δὲν νοεῖ το μέγεθος, θέτει ὅμως προ οφθαλμῶν μέγεθος (ποσοτικόν σῶμα), καίτοι δὲν νοεῖ αὐτό ὡς μέγεθος⁷. Ἀν δὲ πρόκειται περὶ τῆς φύσεως τῶν ποσῶν⁸, ἀτίνα εἶναι ἀπροσδιόριστα, ὁ νοῦς θέτει μὲν ποσόν ὠρισμένον, νοεῖ δὲ αὐτό ἀπλῶς ὡς ποσόν. Ἀλλαχού θα εἰπώμεν διὰ ποῖαν αἰτίαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοώμεν ἄνευ (τῆς παραστάσεως) τοῦ συνεχοῦς, οὔτε ἄνευ τοῦ χρόνου τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα⁹ δὲν εἶναι ἐν χρόνῳ.

Ἀναγκαίως δὲ τὴν παράστασιν τοῦ μεγέθους καὶ τῆς κινήσεως γνωρίζομεν διὰ τῆς δυνάμεως, δι' ἧς γνωρίζομεν καὶ τὴν τοῦ χρόνου. Καὶ ἡ εἰκὼν (ἡ φαντασία) εἶναι πάθος τῆς κοινῆς αἰσθήσεως. Ὡστε εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ γνῶσις τούτων γίνεται διὰ τῆς ἀρχικῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως¹⁰.

5. Ἡ δὲ μνήμη καὶ αὐτὴ ἡ τῶν νοητῶν πραγμάτων¹¹ δὲν δύναται νὰ γείνη ἄνευ εἰκόνας, ἐπομένως κατὰ συμβεβηκός (εμμέσως) μόνον εἶναι

συμβεβηκός ἄν εἴη, καθ' αὐτὸ δὲ τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ. διὸ καὶ ἑτέροις τισὶν ὑπάρχει τῶν ζώων, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἔχουσι δόξαν ἢ φρόνησιν. εἰ δὲ τῶν νοητικῶν τι μορίων ἦν, οὐκ ἂν ὑπῆρχε πολλοῖς τῶν ἄλλων ζώων, ἴσως δ' οὐδενὶ τῶν ἀνοήτων, ἐπεὶ οὐδὲ νῦν πᾶσι διὰ τὸ μὴ πάντα χρόνου αἰσθησὶν ἔχειν.

ἀεὶ γὰρ ὅταν ἐνεργῇ τῇ μνήμῃ, καθάπερ καὶ πρότερον εἶπομεν, ὅτι εἶδε τοῦτο ἢ ἤκουσεν ἢ ἔμαθε, προσαισθάνεται ὅτι πρότερον· τὸ δὲ πρότερον καὶ ὕστερον ἐν χρόνῳ ἐστίν. τίνος μὲν οὖν τῶν τῆς ψυχῆς ἐστὶ μνήμη, φανερόν, ὅτι οὐπὲρ καὶ ἡ φαντασία· καὶ ἐστὶ μνημονευτὰ καθ' αὐτὰ μὲν ὧν ἐστὶ φαντασία, κατὰ συμβεβηκός δὲ ὅσα μὴ ἄνευ φαντασίας.

μνήμη τὴν νοητῶν, καθ' αὐτὸ δὲ (ουσιωδῶς) ἀνήκει εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἀρχήν. Δια τοῦτο ὑπάρχει ἡ μνήμη καὶ εἰς ἄλλα τινὰ τῶν ζώων καὶ οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐν γένει εἰς τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα ἔχουσι γνώμην καὶ νόησιν. Εἰάν ὅμως ἡ μνήμη ἦτο ιδιότης τῶν νοητικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, δὲν θα ὑπῆρχεν εἰς πολλὰ τῶν ἄλλων ζώων, καὶ ἴσως εἰς οὐδὲν ἐκ τῶν ἀλόγων. Διότι καὶ πράγματι δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλα, διότι δὲν ἔχουσι πάντα αἰσθησὶν τοῦ χρόνου.

Τῷ ὄντι, καθὼς καὶ πρότερον εἶπομεν, ὅταν τις ἐνεργῇ διὰ τῆς μνήμης, αισθάνεται (ἔχει συνείδησιν) προσέτι, ὅτι πρότερον εἶδε τοῦτο, ἢ ἤκουσεν ἢ ἔμαθεν αὐτό. Το δὲ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον εἶναι χρόνου διορισμοί. Τίνος λοιπὸν μέρους τῆς ψυχῆς εἶναι φαινόμενον ἡ μνήμη; Φανερόν ὅτι εἶναι ἐκεῖνου, τοῦ ὁποίου πάθος εἶναι καὶ ἡ φαντασία. Καὶ ἐκεῖνα τὰ πράγματα εἶναι καθ' εαυτὰ ἀντικείμενα μνήμης, τὰ ὅποια εἶναι ἀντικείμενα καὶ τῆς φαντασίας, κατὰ συμβεβηκός δὲ (εμμέσως) ἐκεῖνα, ὅσα δὲν δύνανται νὰ υπάρξωσιν ἄνευ τῆς

φαντασίας¹².

ἀπορήσειε δ' ἄν τις πῶς ποτε τοῦ μὲν πάθους παρόντος τοῦ δὲ πράγματος ἀπόντος μνημονεύεται τὸ μὴ παρόν. δῆλον γὰρ ὅτι δεῖ νοῆσαι τοιοῦτον τὸ γινόμενον διὰ τῆς αἰσθήσεως ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ μορίῳ τοῦ σώματος τῷ ἔχοντι αὐτήνοϊον ζωγράφημά τι [τὸ πάθος] οὗ φαμεν τὴν ἕξιν μνήμην εἶναι· ἡ γὰρ γινομένη κίνησις ἐνσημαίνεται οἷον τύπον τινὰ τοῦ αἰσθήματος, καθάπερ οἱ σφραγιζόμενοι τοῖς δακτυλίοις.

6. Δύναται τις να ερωτήση: πῶς ἀρά γε, ἐνῶ το πάθος¹³ μόνον εἶναι παρόν (ἐν τῇ ψυχῇ, το δε πράγμα εἶναι ἀπόν, ὁμως ἀνακαλεῖται εἰς τὴν μνήμην το μὴ παρόν (πράγμα); Ἀλλ' εἶναι φανερόν ὅτι πρέπει να νοήσωμεν, ὅτι το διὰ τῆς αἰσθήσεως γινόμενον εἰς τὴν ψυχὴν πάθος (ἡ ἐντύπωσις) καὶ εἰς το μέρος τοῦ σώματος ὅπερ ἔχει (ἀντιλαμβάνεται) αὐτὴν¹⁴, ἡς τὴν κατοχὴν καλούμεν μνήμην, εἶναι ὅμοιον με ζωγράφημα. Διότι ἡ γινομένη κίνησις ἐγχαράττει (εἰς τὴν ψυχὴν) ὡς τύπον τοῦ αἰσθήματος, ὅμοιον με τὸν τύπον τὸν ὁποῖον χαράττουσιν ἐπὶ τοῦ κηροῦ διὰ τοῦ δακτυλίου (ὡς σφραγίδος).

διὸ καὶ τοῖς [450b] μὲν ἐν κινήσει πολλῇ διὰ πάθος ἢ δι' ἡλικίαν οὓσιν οὐ γίνεταί μνήμη, καθάπερ ἂν εἰς ὕδωρ ῥέον ἐπιπτώσης τῆς κινήσεως καὶ τῆς σφραγίδος· τοῖς δὲ διὰ τὸ ψῆχεσθαι, καθάπερ τὰ παλαιὰ τῶν οἰκοδομημάτων, καὶ διὰ σκληρότητα τοῦ δεχομένου τὸ πάθος οὐκ ἐγγίγνεται ὁ τύπος. διόπερ οἱ τε σφόδρα νέοι καὶ οἱ γέροντες ἀμνήμονές εἰσιν· ῥέουσι γὰρ οἱ μὲν διὰ τὴν αὐξήσιν, οἱ δὲ διὰ τὴν

Διὰ τούτο καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς μεγάλην συγκίνησιν ἢ ἐνεκα πάθους ἢ ἐνεκα τῆς νεανικῆς ἡλικίας, δὲν ἔχουσι μνήμην (τῶν συμβάντων), ὡς εἰάν ἡ κίνησις καὶ ἡ σφραγίς ἐπίπτον εἰς ῥέον ὕδωρ. Εἰς ἄλλους πάλιν, ἐπειδὴ εἶναι καθὼς τα παλαιὰ κτίρια¹⁵ ἐφθαρμένοι καὶ ἔχουσι σκληρόν το μέρος, ὅπερ δέχεται τὴν ἐντύπωσιν, εἰς τούτους (τοὺς γέροντας) δὲν ἐγχαράττεται τύπος. Διὰ τούτο οἱ παρὰ

φθίσιν. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ λίαν ταχεῖς καὶ οἱ λίαν βραδεῖς οὐδέτεροι φαίνονται μνήμονες· οἱ μὲν γὰρ εἰσιν ὑγρότεροι τοῦ δέοντος, οἱ δὲ σκληρότεροι· τοῖς μὲν οὖν οὐ μένει τὸ φάντασμα ἐν τῇ ψυχῇ, τῶν δ' οὐχ ἄπτεται.

ἀλλ' εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστι τὸ συμβαῖνον περὶ τὴν μνήμην, πότερον τοῦτο μνημονεύει τὸ πάθος, ἢ ἐκεῖνο ἀφ' οὗ ἐγένετο; εἰ μὲν γὰρ τοῦτο, τῶν ἀπόντων οὐδὲν ἂν μνημονεύοιμεν· εἰ δ' ἐκεῖνο, πῶς αισθανόμενοι τοῦτο μνημονεύομεν οὐ μὴ αισθανόμεθα, τὸ ἀπόν; εἴ τ' ἐστὶν ὅμοιον ὥσπερ τύπος ἢ γραφὴ ἐν ἡμῖν, ἢ τούτου αἴσθησις διὰ τί ἂν εἴη μνήμη ἑτέρου, ἀλλ' οὐκ αὐτοῦ τούτου; ὁ γὰρ ἐνεργῶν τῇ μνήμῃ θεωρεῖ τὸ πάθος τοῦτο καὶ αισθάνεται τούτου.

πολύ νέοι καὶ οἱ γέροντες δὲν ἔχουσι μνήμην, ἐκεῖνοι μὲν διότι ρέουσιν (ὡς τὸ ὕδωρ), ἐπειδὴ αυξάνονται, οὔτοι δὲ ρέουσι, διότι φθίνουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ λίαν ζωηροὶ καὶ οἱ λίαν βραδεῖς φαίνονται ὅτι δὲν ἔχουσι μνημονικόν, διότι ἐκεῖνοι μὲν εἶναι υγρότεροι παρ' ὅσον πρέπει, οὔτοι δὲ εἶναι σκληρότεροι. Καὶ λοιπὸν εἰς ἐκείνους δὲν μένει ἡ εἰκὼν ἐν τῇ ψυχῇ, τῶν ἄλλων δὲ δὲν ἐντυπύται εἰς τὴν ψυχὴν ἡ εἰκὼν.

Ἀλλ' εἴαν τοιοῦτόν εἶναι τὸ συμβαῖνον εἰς τὴν μνήμην, ποῖον ἐκ τῶν δύο, τὸ πάθος τοῦτο (τὴν ἐντύπωσιν) ἐνθυμεῖται ἡ ψυχὴ ἢ τὸ ἀντικείμενον, ἐκ τοῦ οἰοῦν ἐγένετο; Εἴαν τὴν ἐντύπωσιν ἐνθυμώμεθα, τότε δὲν ἐνθυμούμεθα οὐδὲν ἐκ τῶν ἀπόντων. Εἴαν ἐνθυμώμεθα τὸ ἀντικείμενον, πῶς, ἐνῶ αισθανόμεθα τὴν ἐντύπωσιν, ὁμῶς δυνάμεθα νὰ μνημονεύωμεν ἐκεῖνο, τὸ οἰοῦν δὲν αισθανόμεθα, τὸ ἀπόν ἀντικείμενον¹⁶; Καὶ ἀν ἡ μνήμη εἶναι ἐντὸς ἡμῶν ὁμοία με τύπον ἢ με ζωγράφημα¹⁷, πῶς ἐνῶ αισθανόμεθα μόνον τούτο, ὁμῶς ἐνθυμούμεθα ἄλλο καὶ ὄχι αὐτόν τούτον τὸν τύπον; Διότι ὁ ἐνεργῶν διὰ τῆς μνήμης θεωρεῖ καὶ αισθάνεται μόνον τὴν

εντύπωσιν ταύτην.

πῶς οὖν τὸ μὴ παρὸν μνημονεύσει; εἴη γὰρ ἂν καὶ ὄρᾶν τὸ μὴ παρὸν καὶ ἀκούειν. ἢ ἔστιν ὡς ἐνδέχεται καὶ συμβαίνειν τοῦτο; οἷον γὰρ τὸ ἐν πίνακι γεγραμμένον ζῶον καὶ ζῶόν ἐστι καὶ εἰ κών, καὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τοῦτ' ἐστὶν ἄμφω, τὸ μέντοι εἶναι οὐ ταυτὸν ἀμφοῖν, καὶ ἔστι θεωρεῖν καὶ ὡς ζῶον καὶ ὡς εἰκόνα, οὕτω καὶ τὸ ἐν ἡμῖν φάντασμα δεῖ ὑπολαβεῖν καὶ αὐτό τι καθ' αὐτὸ εἶναι καὶ ἄλλου [φάντασμα].

Πῶς λοιπὸν ενθυμεῖται πράγμα, ὅπερ δεν εἶναι παρὸν; Τούτο θα ἦτο το αὐτό ως να βλέπη και να ακούη το μη παρὸν. Ἡ υπάρχει τρόπος καθ' ὄν τούτο εἶναι δυνατόν και πράγματι συμβαίνει; Π. χ. το εζωγραφημένον ζῶον εἶναι και ζῶον και εικόν, το αὐτό δηλ. πράγμα εἶναι ἀμφότερα ταῦτα συνάμα· ἀλλά ο τρόπος της υπάρξεως αὐτῶν (του ζῶου και της εικόνας) δεν εἶναι ο αὐτός, και δυνάμεθα να θεωρήσωμεν το ζωγράφημα και ως ζῶον και ως εἰκόνα. Και την εν ημῖν λοιπὸν εἰκόνα της φαντασίας δυνάμεθα ομοίως να υπολάβωμεν και πρέπει να θεωρήσωμεν αὐτήν ὡς τι καθ' εαυτό (μίαν παράστασιν) και συνάμα ως εἰκόνα ἄλλου τινός.

ἢ μὲν οὖν καθ' αὐτό, θεώρημα ἢ φάντασμα ἐστὶν, ἢ δ' ἄλλου, οἷον εικόν και μνημόνευμα.

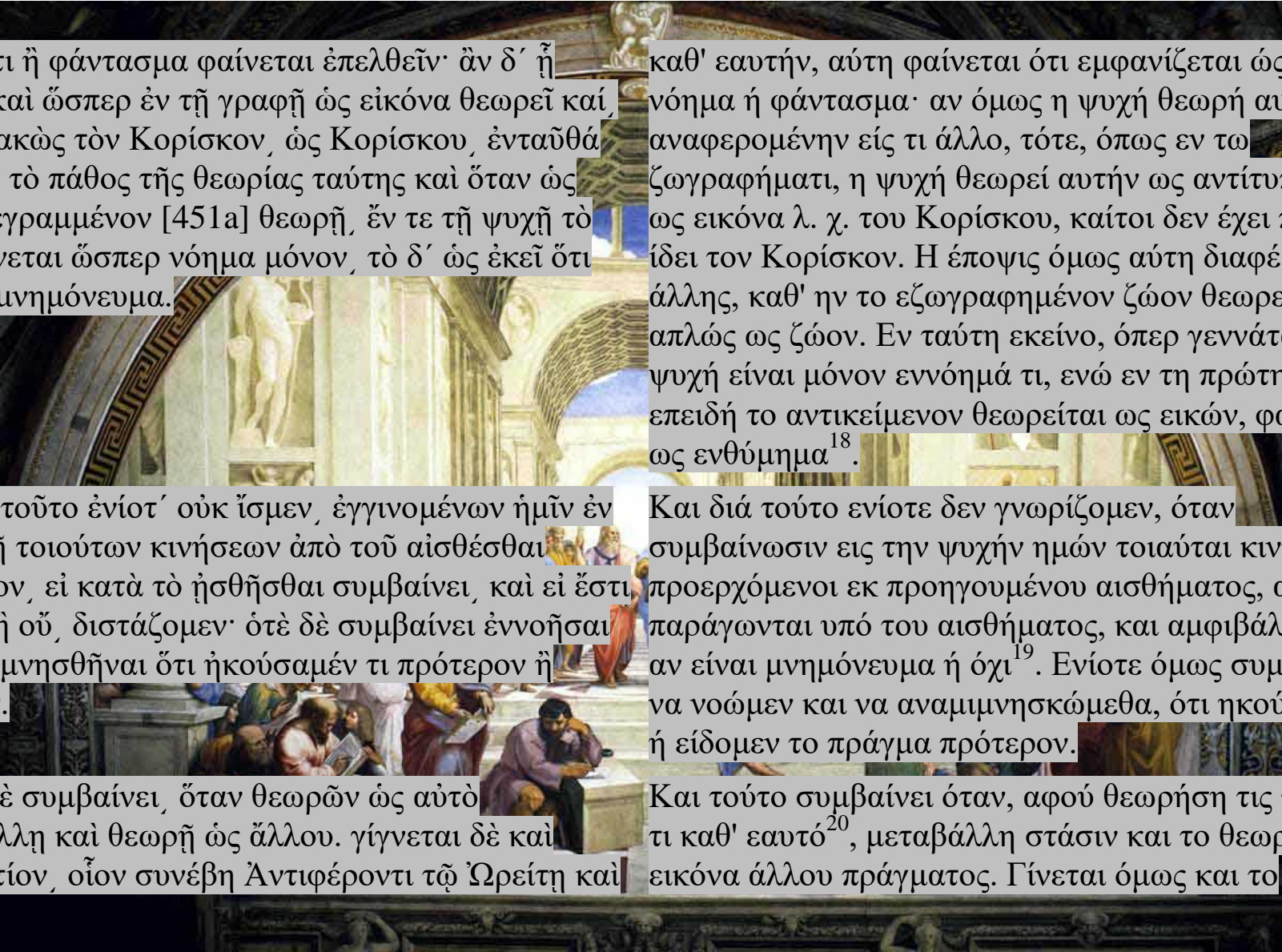
Και καθ' ὅσον μεν θεωρούμεν αὐτήν καθ' εαυτήν, αὐτή εἶναι μία ιδέα η παράστασις της φαντασίας (φάντασμα), καθ' ὅσον δε θεωρούμεν αὐτήν ως αναφερομένην εις ἄλλο εἶναι ως εικόν ἢ μνημόνευμα.

ὥστε και ὅταν ἐνεργῆ ἢ κίνησις αὐτοῦ, ἂν μὲν ἢ καθ' αὐτό ἐστι, ταύτη αἰσθάνηται ἢ ψυχὴ αὐτοῦ, οἷον

8. Ὡστε και ὅταν ενεργεία διεγείρηται η εικόν αὐτή, αν μεν η ψυχὴ αντιλαμβάνηται αὐτήν καθ' ὅσον εἶναι

νόημά τι ἢ φάντασμα φαίνεται ἐπελθεῖν· ἂν δ' ἤ
ἄλλου καὶ ὥσπερ ἐν τῇ γραφῇ ὡς εἰκόνα θεωρεῖ καί,
μὴ ἑωρακῶς τὸν Κορίσκον, ὡς Κορίσκου, ἐνταῦθα
τε ἄλλο τὸ πάθος τῆς θεωρίας ταύτης καὶ ὅταν ὡς
ζῶον γεγραμμένον [451a] θεωρῇ, ἐν τε τῇ ψυχῇ τὸ
μὲν γίνεται ὥσπερ νόημα μόνον, τὸ δ' ὡς ἐκεῖ ὅτι
εἰκόν, μνημόνευμα.

καὶ διὰ τοῦτο ἐνίοτ' οὐκ ἴσμεν, ἐγγινομένων ἡμῖν ἐν
τῇ ψυχῇ τοιούτων κινήσεων ἀπὸ τοῦ αἰσθῆσθαι
πρότερον, εἰ κατὰ τὸ ἠσθῆσθαι συμβαίνει, καὶ εἰ ἔστι
μνήμη ἢ οὐ, διστάζομεν· ὅτε δὲ συμβαίνει ἐννοῆσαι
καὶ ἀναμνησθῆναι ὅτι ἠκούσαμεν τι πρότερον ἢ
εἶδομεν.

τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν θεωρῶν ὡς αὐτὸ
μεταβάλλη καὶ θεωρῇ ὡς ἄλλο. γίνεται δὲ καὶ
τοῦναντίον, οἷον συνέβη Ἀντιφέροντι τῷ Ὠρεΐτη καὶ

καθ' εαυτήν, αὕτη φαίνεται ὅτι εμφανίζεται ὡς τι
νόημα ἢ φάντασμα· ἀν ὅμως ἡ ψυχὴ θεωρῇ αὐτὴν ὡς
αναφερομένην εἰς τι ἄλλο, τότε, ὅπως ἐν τῷ
ζωγραφημάτι, ἡ ψυχὴ θεωρεῖ αὐτὴν ὡς ἀντίτυπον καὶ
ὡς εἰκόνα λ. χ. τοῦ Κορίσκου, καίτοι δὲν ἔχει ποτέ
ἴδει τὸν Κορίσκον. Ἡ ἐποψὶς ὅμως αὕτη διαφέρει τῆς
ἄλλης, καθ' ἣν τὸ ἐξωγραφημένον ζῶον θεωρεῖται
ἀπλῶς ὡς ζῶον. Ἐν ταύτῃ ἐκεῖνο, ὅπερ γεννάται ἐν τῇ
ψυχῇ εἶναι μόνον ἐννόημά τι, ἐνῶ ἐν τῇ πρώτῃ,
ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον θεωρεῖται ὡς εἰκόν, φαίνεται
ὡς ἐνθύμημα¹⁸.

Καὶ διὰ τοῦτο ἐνίοτε δὲν γνωρίζομεν, ὅταν
συμβαίνωσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν τοιαύται κινήσεις
προερχόμενοι ἐκ προηγουμένου αἰσθήματος, ἀν
παράγονται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, καὶ ἀμφιβάλλομεν
ἀν εἶναι μνημόνευμα ἢ ὄχι¹⁹. Ἐνίοτε ὅμως συμβαίνει
να νοώμεν καὶ να ἀναμνησκώμεθα, ὅτι ἠκούσαμεν
ἢ εἶδομεν τὸ πρᾶγμα πρότερον.

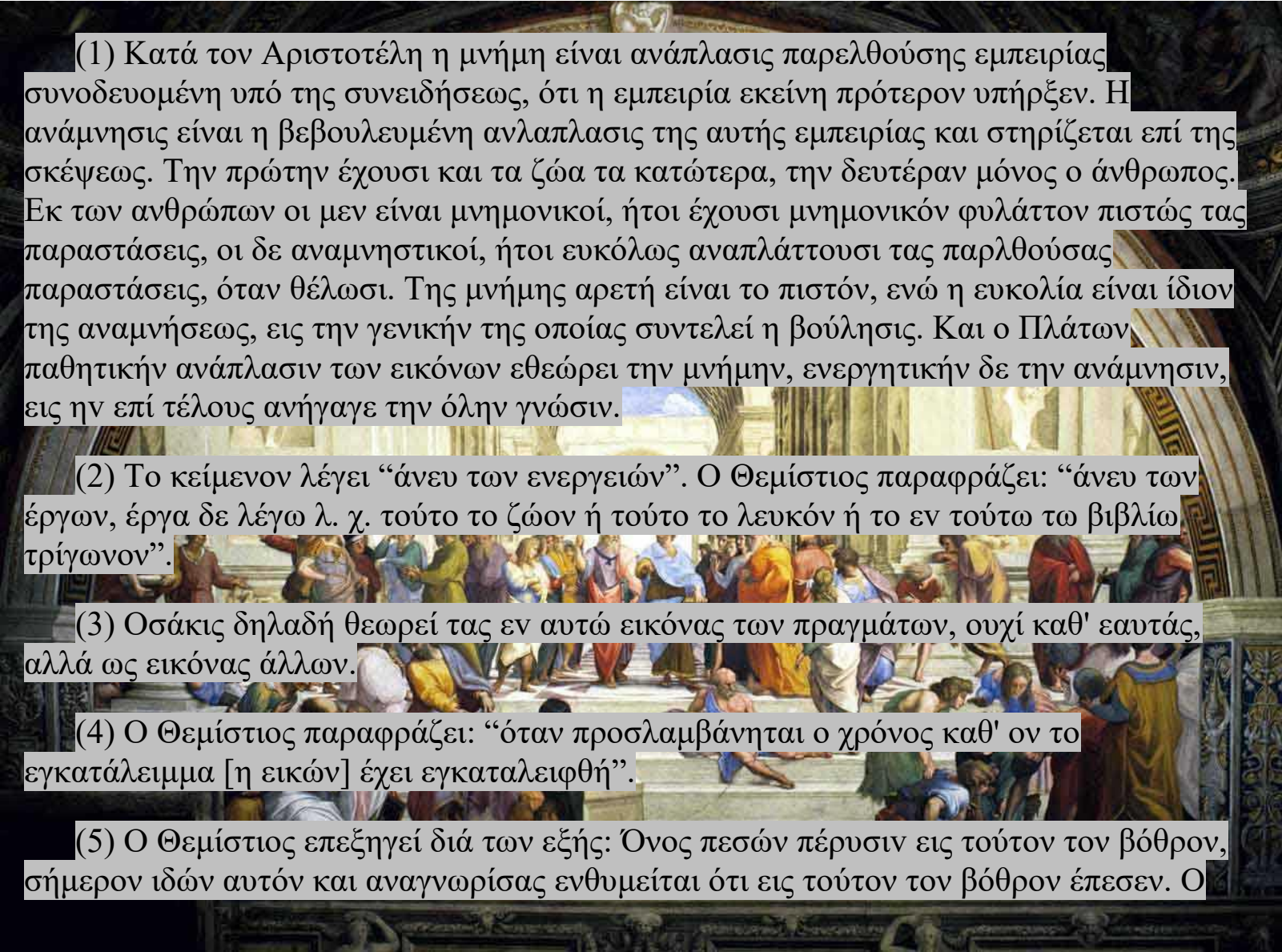
Καὶ τοῦτο συμβαίνει ὅταν, ἀφού θεωρήσῃ τις πρᾶγμα
τι καθ' εαυτό²⁰, μεταβάλλῃ στάσιν καὶ τὸ θεωρῇ ὡς
εἰκόνα ἄλλου πρᾶγματος. Γίνεται ὅμως καὶ τὸ

ἄλλοις ἐξισταμένοις· τὰ γὰρ φαντάσματα ἔλεγον ὡς γινόμενα καὶ ὡς μνημονεύοντες. τοῦτο δὲ γίνεται ὅταν τις τὴν μὴ εἰκόνα ὡς εἰκόνα θεωρῇ.

αἱ δὲ μελέται τὴν μνήμην σώζουσι τῷ ἐπαναμιμνήσκῃ· τοῦτο δ' ἐστὶν οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ θεωρεῖν πολλάκις ὡς εἰκόνα καὶ μὴ ὡς καθ' αὐτό. τί μὲν οὖν ἐστὶ μνήμη καὶ τὸ μνημονεύειν, εἴρηται, ὅτι φαντάσματος, ὡς εἰκόνας οὐ φάντασμα, ἕξις, καὶ τίνος μορίου τῶν ἐν ἡμῖν, ὅτι τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ καὶ ὧ χρόνου αἰσθανόμεθα.

ἐναντίον²¹ ἐνίοτε, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ἀντιφέροντα τὸν Ὠρεΐτην, καὶ εἰς ἄλλους οἵτινες εἶχον ἐκστάσεις²², διότι τὰς εἰκόνας τῆς φαντασίας τῶν ἐξελάμβανον ὡς γεγονότα καὶ ἔλεγον, ὅτι τὰ ἀνεκάλουν εἰς τὴν μνήμην τῶν. Καὶ τοῦτο γίνεται, ὅταν τις ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν εἶναι εἰκὼν ἄλλου, το θεωρῇ ὡς εἰκόνα ἄλλου.

Αἱ ἀσκήσεις ἐν τούτοις συντελοῦσιν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς μνήμης, διὰ τῆς ἐπανεὶλημμένης ἀναμνήσεως· καὶ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρά τὸ να θεωρῇ τις πολλάκις πράγμα τι ὡς εἰκόνα καὶ ὄχι ὡς καθ' εαυτό ὄν (ἀσχετον). Τί εἶναι λοιπὸν ἡ μνήμη καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτῆς εἶπομεν. Εἶναι δηλαδὴ ἡ κατοχὴ (καὶ ἀνάπλασις) παραστάσεως, ὡς εἰκόνας τοῦ πράγματος, τοῦ οὐοίου εἶναι εἰκὼν, ἐξηγήσαμεν δε καὶ εἰς ποῖαν τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς ἀνήκει ἡ μνήμη, δηλαδὴ εἰς τὴν πρώτην, (τὴν κοινήν) αἰσθησιν, δι' ἧς ἔχομεν καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου²³.

(1) Κατά τον Αριστοτέλη η μνήμη είναι ανάπλασις παρελθούσης εμπειρίας συνοδευομένη υπό της συνειδήσεως, ότι η εμπειρία εκείνη πρότερον υπήρξεν. Η ανάμνησις είναι η βεβουλευμένη ανλαπλασις της αυτής εμπειρίας και στηρίζεται επί της σκέψεως. Την πρώτην έχουσι και τα ζώα τα κατώτερα, την δευτέραν μόνος ο άνθρωπος. Εκ των ανθρώπων οι μεν είναι μνημονικοί, ήτοι έχουσι μνημονικόν φυλάττον πιστώσ τας παραστάσεις, οι δε αναμνηστικοί, ήτοι ευκόλως αναπλάττουσι τας παρελθούσας παραστάσεις, όταν θέλωσι. Της μνήμης αρετή είναι το πιστόν, ενώ η ευκολία είναι ίδιον της αναμνήσεως, εις την γενικήν της οποίας συντελεί η βούλησις. Και ο Πλάτων παθητικήν ανάπλασιν των εικόνων εθεώρει την μνήμην, ενεργητικήν δε την ανάμνησιν, εις ην επί τέλους ανήγαγε την όλην γνώσιν.

(2) Το κείμενον λέγει “άνευ των ενεργειών”. Ο Θεμίστιος παραφράζει: “άνευ των έργων, έργα δε λέγω λ. χ. τούτο το ζώον ή τούτο το λευκόν ή το εν τούτω τω βιβλίω τρίγωνον”.

(3) Οσάκις δηλαδή θεωρεί τας εν αυτώ εικόνας των πραγμάτων, ουχί καθ' εαυτάς, αλλά ως εικόνας άλλων.

(4) Ο Θεμίστιος παραφράζει: “όταν προσλαμβάνηται ο χρόνος καθ' ον το εγκατάλειμμα [η εικόν] έχει εγκαταλειφθή”.

(5) Ο Θεμίστιος επεξηγεί διά των εξής: Όνος πεσών πέρυσιν εις τούτον τον βόθρον, σήμερον ιδών αυτόν και αναγνωρίσας ενθυμείται ότι εις τούτον τον βόθρον έπεσεν. Ο

άνθρωπος όμως όχι μόνον ενθυμείται πότε είδεν ή ήκουσέ τι, αλλά σύνοιδε και την διαφοράν του μέλλοντος προς το παρελθόν, τα δε άλογα τούτο μόνον συναισθάνονται, ότι τώρα πίπτουσιν ή ότι άλλοτε έπεσον, και ο μεν σύνοιδεν ότι ενθυμείται, τα ζώα όμως ου.—Είναι δε όργανον της μνήμης και της αντιλήψεως του χρόνου το κεντρικόν όργανον, η καρδιά.

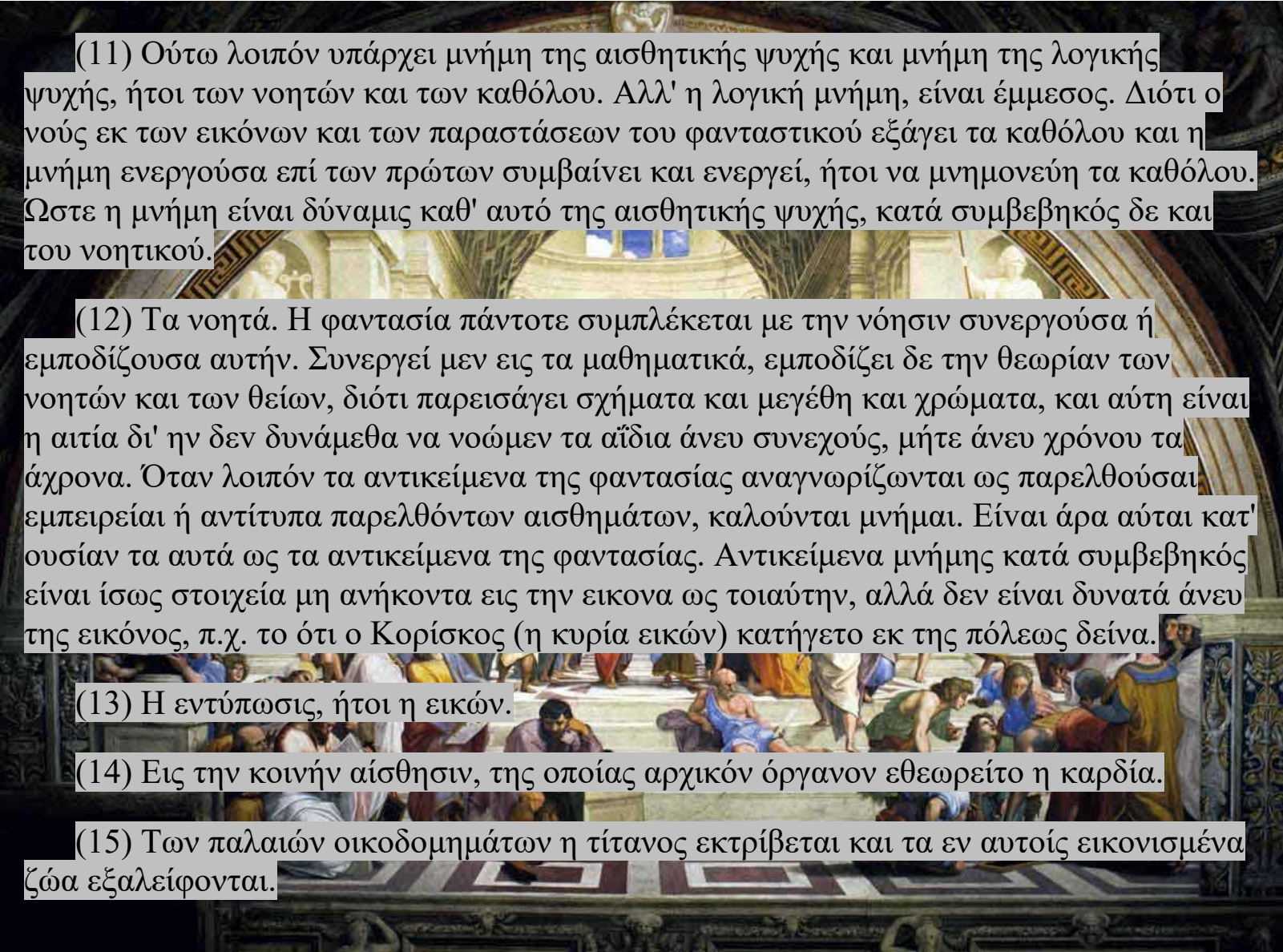
(6) Ίνα λ. χ. αποδειχθή το θεώρημα, ότι αι γωνίαι του τριγώνου είναι ίσαι με δύο ορθάς, λαμβάνεται εν τρίγωνον, όπερ βέβαια είναι ωρισμένον κατά το ποσόν, αλλά το ποσόν τούτο είναι όλως αδιάφορον προς την απόδειξιν. Είναι αδιάφορον αν εκάστη πλευρά του είναι μιας σπιθαμής ή ενός δακτύλου, ή αν αυτό είναι ισόπλευρον ή σκαληνόν.

(7) Πάντα λοιπόν νοεί μετά ποσού, και αυτά έτι τα νοητά, αλλ' ουχί ως ποσά, διότι ποιείται αφαιρέσιν του ποσού.

(8) Και ουχί περί των μερικών διαστάσεων αυτών.

(9) Ταύτα είναι ίσως τα ουράνια σώματα και οι αΐδιοι νόμοι αυτών· κατ' άλλους είναι τα νοητά.

(10) Διά της κοινής αισθήσεως γνωρίζομεν τας παραστάσεις του μεγέθους, της κινήσεως και του χρόνου.

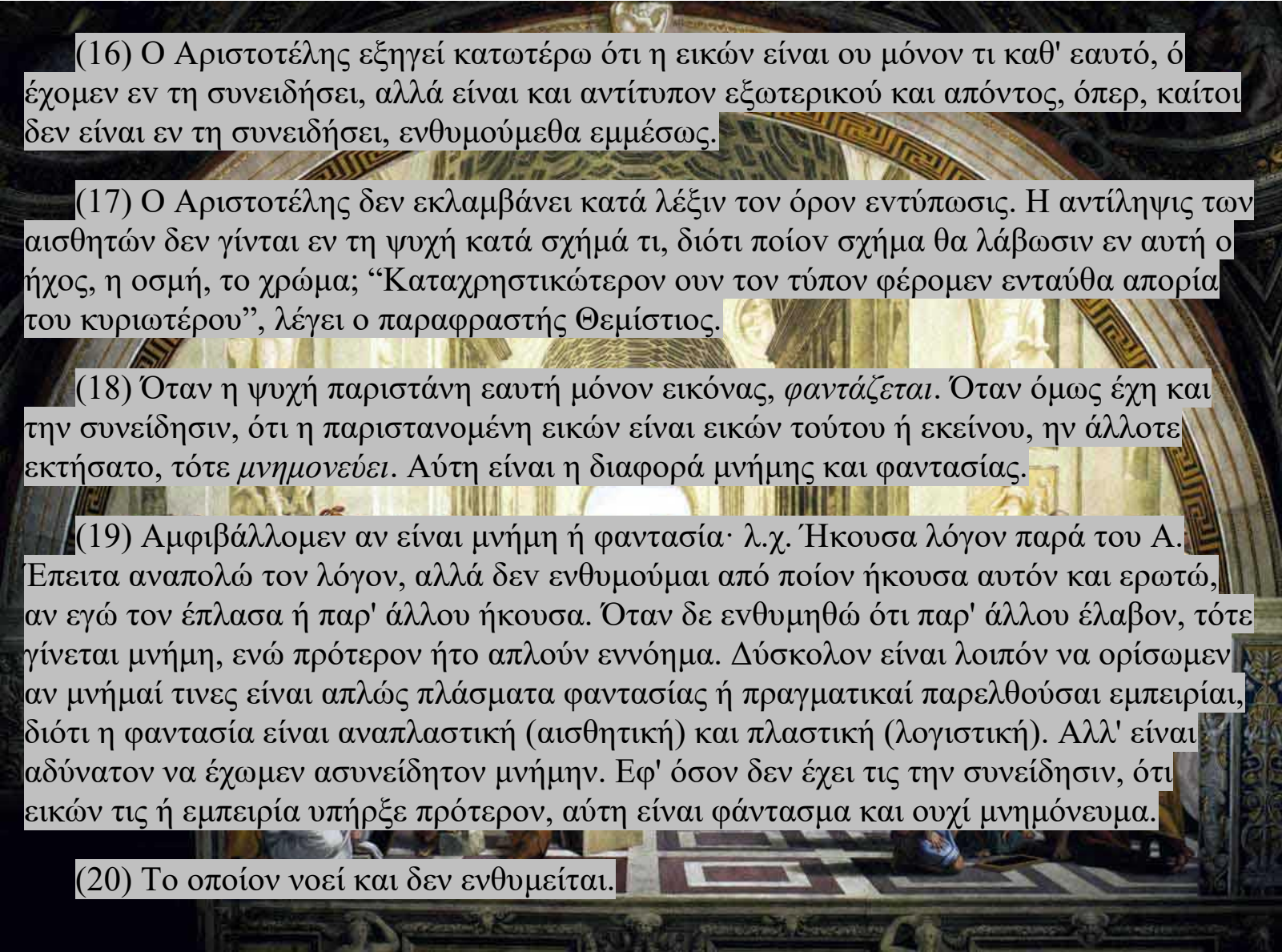
(11) Ούτω λοιπόν υπάρχει μνήμη της αισθητικής ψυχής και μνήμη της λογικής ψυχής, ήτοι των νοητών και των καθόλου. Αλλ' η λογική μνήμη, είναι έμμεσος. Διότι ο νους εκ των εικόνων και των παραστάσεων του φανταστικού εξάγει τα καθόλου και η μνήμη ενεργούσα επί των πρώτων συμβαίνει και ενεργεί, ήτοι να μνημονεύη τα καθόλου. Ωστε η μνήμη είναι δύναμις καθ' αυτό της αισθητικής ψυχής, κατά συμβεβηκός δε και του νοητικού.

(12) Τα νοητά. Η φαντασία πάντοτε συμπλέκεται με την νόησιν συνεργούσα ή εμποδίζουσα αυτήν. Συνεργεί μεν εις τα μαθηματικά, εμποδίζει δε την θεωρίαν των νοητών και των θείων, διότι παρεισάγει σχήματα και μεγέθη και χρώματα, και αυτή είναι η αιτία δι' ην δεν δυνάμεθα να νοώμεν τα αΐδια άνευ συνεχούς, μήτε άνευ χρόνου τα άχρονα. Όταν λοιπόν τα αντικείμενα της φαντασίας αναγνωρίζονται ως παρελθούσαι εμπειρείαι ή αντίτυπα παρελθόντων αισθημάτων, καλούνται μνήμαι. Είναι άρα αύται κατ' ουσίαν τα αυτά ως τα αντικείμενα της φαντασίας. Αντικείμενα μνήμης κατά συμβεβηκός είναι ίσως στοιχεία μη ανήκοντα εις την εικονα ως τοιαύτην, αλλά δεν είναι δυνατά άνευ της εικόνας, π.χ. το ότι ο Κορίσκος (η κυρία εικόν) κατήγετο εκ της πόλεως δείνα.

(13) Η εντύπωση, ήτοι η εικόν.

(14) Εις την κοινήν αίσθησιν, της οποίας αρχικόν όργανον εθεωρείτο η καρδιά.

(15) Των παλαιών οικοδομημάτων η τίτανος εκτριβεται και τα εν αυτοίς εικονισμένα ζώα εξαλείφονται.

(16) Ο Αριστοτέλης εξηγεί κατωτέρω ότι η εικόν είναι ου μόνον τι καθ' εαυτό, ό έχομεν εν τη συνειδήσει, αλλά είναι και αντίτυπον εξωτερικού και απόντος, όπερ, καίτοι δεν είναι εν τη συνειδήσει, ενθυμούμεθα εμμέσως.

(17) Ο Αριστοτέλης δεν εκλαμβάνει κατά λέξιν τον όρον εντύπωσις. Η αντίληψις των αισθητών δεν γίνεται εν τη ψυχή κατά σχήμά τι, διότι ποίον σχήμα θα λάβωσιν εν αυτή ο ήχος, η οσμή, το χρώμα; “Καταχρηστικώτερον ουν τον τύπον φέρομεν ενταύθα απορία του κυριωτέρου”, λέγει ο παραφραστής Θεμίστιος.

(18) Όταν η ψυχή παριστάνη εαυτή μόνον εικόνας, φαντάζεται. Όταν όμως έχη και την συνείδησιν, ότι η παριστανομένη εικόν είναι εικόν τούτου ή εκείνου, ην άλλοτε εκτήσατο, τότε μνημονεύει. Αύτη είναι η διαφορά μνήμης και φαντασίας.

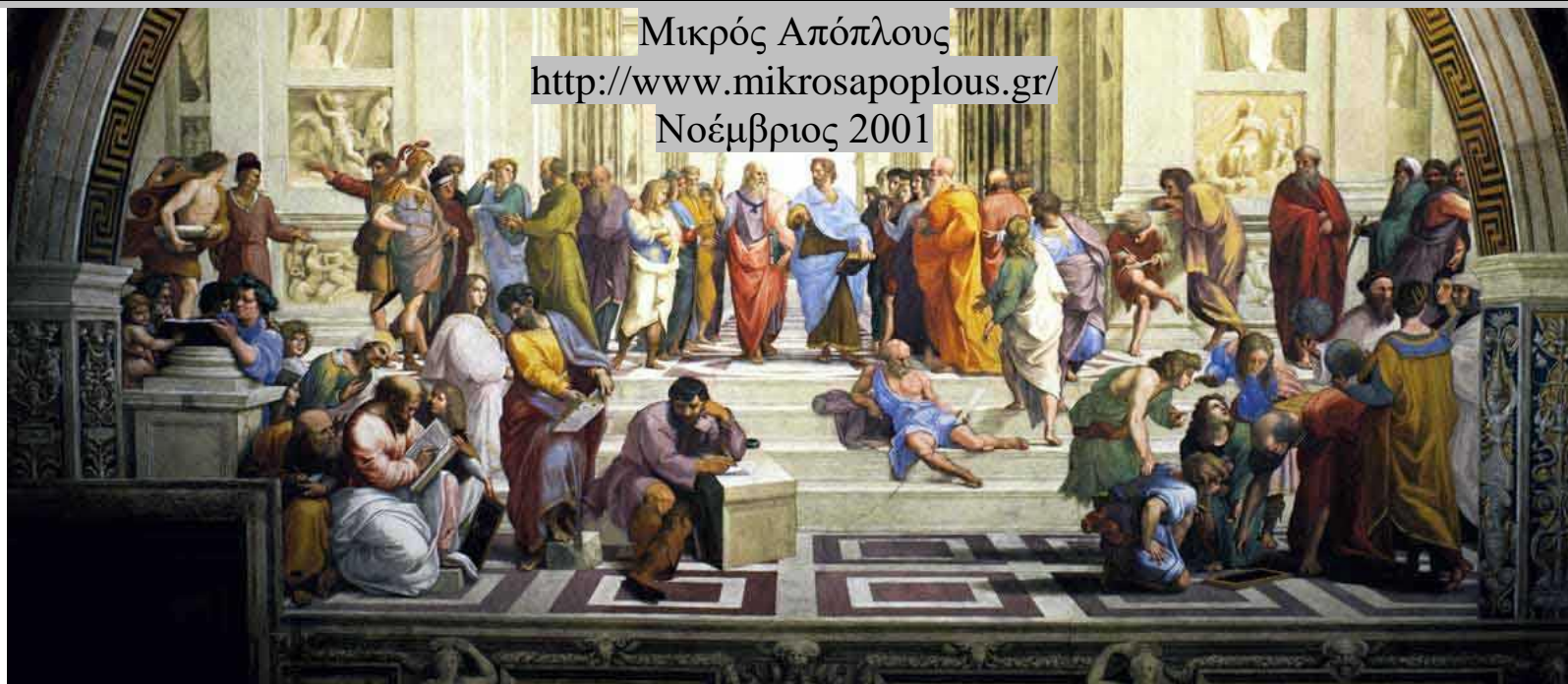
(19) Αμφιβάλλομεν αν είναι μνήμη ή φαντασία· λ.χ. Ήκουσα λόγον παρά του Α. Έπειτα αναπολώ τον λόγον, αλλά δεν ενθυμούμαι από ποίον ήκουσα αυτόν και ερωτώ, αν εγώ τον έπλασα ή παρ' άλλου ήκουσα. Όταν δε ενθυμηθώ ότι παρ' άλλου έλαβον, τότε γίνεται μνήμη, ενώ πρότερον ήτο απλούν εννόημα. Δύσκολον είναι λοιπόν να ορίσωμεν αν μνήμαί τινες είναι απλώς πλάσματα φαντασίας ή πραγματικά παρελθούσαι εμπειρίαί, διότι η φαντασία είναι αναπλαστική (αισθητική) και πλαστική (λογιστική). Αλλ' είναι αδύνατον να έχωμεν ασυνείδητον μνήμην. Εφ' όσον δεν έχει τις την συνείδησιν, ότι εικόν τις ή εμπειρία υπήρξε πρότερον, αύτη είναι φάντασμα και ουχί μνημόνευμα.

(20) Το οποίον νοεί και δεν ενθυμείται.

(21) Πρότερον είπεν, ότι ενίστε την μνήμην άλλου πράγματος υπολαμβάνει τις ως ιδικήν του επινόησιν. Άλλοτε συμβαίνει το αντίστροφον, τα πλάσματα της φαντασίας του εκλαμβάνει τις ως αντικειμενικά, ως μνήμας άλλων πραγμάτων.

(22) Αλλοιώσεις καταστάσεως, ανατροπάς.

(23) Η κοινή αίσθησις, ήτις αντιλαμβάνεται την κίνησιν, αντιλαμβάνεται και τον χρόνον, όστις είναι το μέτρον της κινήσεως.

Μικρός Απόπλους
<http://www.mikrosapoplous.gr/>
Νοέμβριος 2001